

เครื่องดนตรีในประเพณีของชนเผ่ากะเหรี่ยง
บ้านสันม่วง ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่¹
A study of musical instruments in the Karen people's traditions,
Ban Sam Muang, Tambon Kalayaniwattana, Chiang Mai

Received: September 24, 2020; Revised: October 28, 2020; Accepted: November 11, 2020

วารี เกษมวิจิตรกุล², ตุลากรณ์ แสนปรน³
Waree Kasaemwjitkun, Tulaporn Saenpron

บทคัดย่อ

การศึกษาค้นคว้าอิสระฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องดนตรีในประเพณีชนเผ่ากะเหรี่ยง บ้านสันม่วง ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ โดยผู้วิจัยได้ศึกษาในพื้นที่ภาคสนามเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์นักปราชญ์ด้านดนตรีที่อาศัยอยู่ในชุมชนทั้งหมด 4 คน ขอบเขตในการเลือกศึกษาเครื่องดนตรีในประเพณีทั้งหมด 4 ประเพณี ได้แก่ ประเพณีปีใหม่ ประเพณีแรกนาขวัญ ประเพณีแต่งงาน และประเพณีงานศพ โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ประเด็น คือ ประเพณีประจำ และประเพณีชีวิต

ผลการศึกษาพบว่าความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องดนตรีในประเพณีของชนเผ่ากะเหรี่ยงมีทั้งหมด 4 ความเชื่อ ประกอบด้วย ความเชื่อการเกิดและการตาย ความเชื่อเกี่ยวกับการพยากรณ์ ความเชื่อเกี่ยวกับการแต่งงาน และความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีปีใหม่ ความเชื่อเหล่านี้มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้านหมู่บ้านสันม่วง ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ เป็นอย่างมากอีกทั้งยังเป็นเอกลักษณ์และเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจมาจนถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ: เครื่องดนตรี, ประเพณี, ชนเผ่ากะเหรี่ยง

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของรายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระเรื่อง “เครื่องดนตรีในประเพณีของชนเผ่ากะเหรี่ยง บ้านสันม่วง ตำบลบ้านจันทร์อำเภอกัลยาณิวัฒนาจังหวัดเชียงใหม่”

² นักศึกษาสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง (Thai language program students Faculty of Humanities and Social Sciences, Lampang Rajabhat University)
e-mail: wwaree43@gmail.com

³ อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง (Lecturer of Thai Language Department Faculty of Humanities and Social Sciences, Lampang Rajabhat University)
e-mail: saenpron_ann@hotmail.com

Abstract

The objective of the independent study was to study the role of musical instruments in the Karen people's traditions, Ban San Muang, Ban Chan, Kalayaniwattana, Chiang Mai. Data were collected from field interviews with the music expert living in the Ban San Muang, Ban Chan, Kalayaniwattana, Chiang Mai. The scope of the study was five musical instruments.

The findings showed that the musical instruments were used in ritual traditions namely wedding, funeral, plowing ceremony and New Year tradition. This indicated the uniqueness of the ethnic groups and beliefs of the Karen people living in Ban San Muang, Ban Chan, Kalayaniwattana, Chiang Mai. In addition, it found that there were two roles namely the role of belief and the role of identity and history.

Keywords: musical instruments, traditions, Karen people's

บทนำ

ดนตรีเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างมาก เราสามารถใช้ดนตรีช่วยเสริมสร้างการพัฒนาพฤติกรรมและจิตใจของมนุษย์ให้มีความสุข เป็นบุคคลที่มีความสมบูรณ์ เกิดความชื่นชม และรับรู้คุณค่าของความงาม ช่วยผ่อนคลายจิตใจ อารมณ์ เกิดความสนุกสนาน และความคิดสร้างสรรค์ ตลอดจนนำความรู้ความสามารถทางดนตรีไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวันและการประกอบอาชีพได้ ดนตรีเป็นศิลปะในด้านการแสดงของคนไทย ซึ่งแสดงถึงภูมิปัญญาเฉพาะท้องถิ่น ที่มีการปรับเปลี่ยน แก้ไข แต่ดนตรีได้สร้างความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะมาจนเป็นที่จดจำของคนทั่วไปในปัจจุบัน อีกทั้งประเพณีและวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นซึ่งมีการสั่งสมจากการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ รอบตัวรวมทั้งสิ่งที่ได้สืบทอดมาจากรุ่นสู่รุ่น จนมีความเจริญงอกงามแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในแต่ละสังคมโดยแต่ละสังคมจะมีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวเองไม่ว่าจะเป็นประเพณี ภาษา ความเชื่อ ดนตรี แม้แต่ค่านิยมให้การดำรงชีวิตของมนุษย์สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นองค์ประกอบที่ทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างมีแบบแผนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (สุกรี เจริญสุข, 2556 : 26)

กะเหรี่ยงเป็นชนเผ่ากลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งที่จัดว่ามีหลายเผ่าพันธุ์หลายภาษาอีกทั้งมีการนับถือศาสนาที่แตกต่างกัน แต่กะเหรี่ยงดั้งเดิมส่วนมากจะนับถือผี ภายหลังก็หันมานับถือศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ กะเหรี่ยงที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย แบ่งเชิงวิชาการจะมี 4 กลุ่มคือ กะเหรี่ยงสะกอ(ปกากะญอ) กะเหรี่ยงโป (โพล่ง) กะเหรี่ยงคยา (กะยีน)และกะเหรี่ยงตองสั่ว ซึ่งกะเหรี่ยงแต่ละกลุ่มแต่ละสายพันธุ์ก็มีลักษณะของความโดดเด่นทางด้านเอกลักษณ์การแต่งกาย ดนตรี และอีกหลายๆ ด้านที่แตกต่างกันไปซึ่งเครื่องดนตรีของกะเหรี่ยงสะกอมีทั้งหมด 3 ประเภทแบ่งออกเป็น เครื่องดีด เครื่องตีและเครื่องเป่า

(สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการการปฏิบัติการจิตวิทยาแห่งชาติ 2518 : 1) ได้ให้คำกว่า “กะเหรี่ยง” เป็นนามเรียกกันในภาคกลางของไทยพม่าเรียกว่า “กะยีน” คนไทยในสมัยรัฐฉานแห่งสภาพพม่าและจังหวัดภาพเหนือของไทยเรียกว่า “ยาง” ส่วนพวกที่อยู่ในภาคกลางเช่น จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เพชรบุรี บางที่เรียกว่า “กระหรั่ง”

เครื่องดนตรีของชาวกะเหรี่ยงสะกอ หมู่บ้านสันม่วง ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่มีการใช้เครื่องดนตรีในการประกอบประเพณีต่างๆและควบคู่ไปกับการร้องเพลง ซึ่งเครื่องดนตรีของชาวกะเหรี่ยงจะมี 5 ชนิดได้แก่ ไม้ทำเสียง โม พิณเตหนา แตรและกลองมโหระทึกกะเหรี่ยง เครื่องดนตรีของชาวกะเหรี่ยงบ้านสันม่วง นิยมประกอบในประเพณีต่างๆ เช่น งานแต่งงาน งานบุญทั่วไป งานศพ งานรื่นเริง รวมถึงการเล่นเพื่อความผ่อนคลายความเครียด และการละเล่นเพื่อประกอบประเพณี พิธีกรรมรำวง ร้องเพลงต่างๆเครื่องดนตรียังมีบทบาทและหน้าที่สำคัญมากในการประกอบประเพณีต่างๆของคนในชุมชน ซึ่งเครื่องดนตรีแสดงถึง อัตลักษณ์ที่ดีและแสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมของคนในชุมชน เนื่องจากความต้องการในการอนุรักษ์มรดกของชาติพันธุ์ไว้จึงเป็นสิ่งสำคัญที่คนในท้องถิ่นจำเป็นต้องทราบและร่วมกันสืบทอดเครื่องดนตรีของท้องถิ่นเอาไว้

เครื่องดนตรีของชาวกะเหรี่ยงสะกอ ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ ถึงแม้จะมีการสืบทอด การละเล่นเครื่องดนตรีไว้แต่หากไม่มีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลักฐานเอาไว้อาจมีการสูญหายและมีการเปลี่ยนแปลงได้ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความตระหนักถึงความสำคัญในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลไว้โดยเลือกศึกษาในหมู่บ้านสันม่วง ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในประเพณีต่างๆของกะเหรี่ยงหมู่บ้านสันม่วงและเพื่ออนุรักษ์เครื่องดนตรีของชาวกะเหรี่ยงไว้เป็นมรดกทางภูมิปัญญาสืบต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาบทบาทความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องดนตรีในประเพณีของชนเผ่ากะเหรี่ยง บ้านสันม่วง หมู่ 2 ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่

ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้ผู้ศึกษาแบ่งขอบเขตการศึกษาไว้ทั้งหมด 3 ด้าน ดังนี้

ขอบเขตด้านพื้นที่

ผู้วิจัยเลือกศึกษาพื้นที่บ้านสันม่วงหมู่ 2 ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ โดยลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลและสัมภาษณ์กลุ่มประชากรที่มีความรู้เกี่ยวกับเครื่องดนตรีที่เกี่ยวข้องกับประเพณีของชนเผ่ากะเหรี่ยง

ขอบเขตด้านเนื้อหา

เครื่องดนตรีของกะเหรี่ยงสะกอที่มีในหมู่บ้านสันม่วง ตำบลบ้าน อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ มีทั้งหมด 3 ประเภทแบ่งออกเป็น เครื่องดีดมี 1 ชนิด คือ เทหน่ากู(พิณเทหน่า) เครื่องตีมี 2 ชนิด คือ เดอ(โม) , โกละ(กลองมโหระทึก) และเครื่องเป่ามี 2 ชนิด คือ แกว(แตร) , เซาะแค(ไม้ทำเสียง)

ขอบเขตด้านกลุ่มประชากร

สัมภาษณ์กลุ่มประชากรที่เป็นนักปราชญ์มีความรู้เกี่ยวกับเครื่องดนตรีที่เกี่ยวข้องกับประเพณีของชนเผ่ากะเหรี่ยงอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป เพศชาย ทั้งหมด 4 คน

วิธีการดำเนินวิจัย

จากการศึกษาเครื่องดนตรีในชนเผ่ากะเหรี่ยง บ้านสันม่วง ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ โดยผู้วิจัยมีการดำเนินการดังต่อไปนี้

1. ศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชน ประวัติภูมิหลังความเป็นมาสภาพสังคม รวมถึงเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัยทั้งรูปแบบ มุขปาฐะ และ ลายลักษณ์
2. ศึกษารวบรวมข้อมูลเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเครื่องดนตรีและประเพณีของชนเผ่ากะเหรี่ยงที่เกี่ยวข้อง
3. ลงพื้นที่ภาคสนามเก็บข้อมูลสัมภาษณ์กลุ่มประชากรในชุมชน
4. นำข้อมูลที่ศึกษารวบรวมได้นำมาวิเคราะห์ในรูปแบบตารางรูปภาพและอภิปรายถึงข้อมูลลักษณะที่สำคัญของเครื่องดนตรี
5. สรุปและอภิปรายผลการศึกษานำเสนอผลงานวิจัย

ผลการวิจัย

จากการศึกษาความเชื่อของเครื่องดนตรีในประเพณีของชนเผ่ากะเหรี่ยงบ้านสันม่วง ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าความเชื่อที่เกี่ยวกับเครื่องดนตรีในประเพณีของชนเผ่ากะเหรี่ยงมีทั้งหมด 4 ความเชื่อ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องการเกิดการตาย ความเชื่อเกี่ยวกับพยากรณ์ ความเชื่อเกี่ยวกับการแต่งงาน และความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีปีใหม่

ความเชื่อที่เกี่ยวกับเครื่องดนตรีในประเพณีของชนเผ่ากะเหรี่ยงพบความเชื่อทั้งหมดมี 4 ความเชื่อประกอบด้วย

1) ความเชื่อเรื่องการเกิดการตาย

ชาวบ้านหมู่บ้านสันม่วง ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ จะให้ความสำคัญอย่างมากต่อพิธีศพเพราะถือว่าคนเกิดและคนตายเพียงหนึ่งครั้งใคร่ที่ไปช่วยงานศพ

บ่อยๆจะเชื่อกันว่าเปรียบเทียบเป็นการสะสมบุญการจัดงานศพจะจัดตามความสำคัญของคนที่ตายโดยการจัดงานศพนั้นจะขึ้นอยู่กับสถานะทางสังคม ความเชื่อและวัฒนธรรมของหมู่บ้านอีกทั้งจะมีการเล่นเครื่องดนตรีประเภทโหมควคู่กับขับลำเนาเชื่อกันว่าจะเป็นการส่งผู้ตายไปเกิดในภพภูมิที่ดี

2) ความเชื่อเกี่ยวกับพยากรณ์

ชาวบ้านหมู่บ้านสันม่วง ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่แควใช้บรรเลงในช่วงประเพณีแรกนาขวัญของการจะทำไร่ทำนาในทุก ๆ ปีแควจะเป่าเพื่อเตือนทุกคนในหมู่บ้านและเป็นการส่งสัญญาณที่ใช้เตือนให้รู้ว่าทุกคนควรตื่นตัวกับการทำไร่ทำนาความเชื่อของชาวบ้านจะเชื่อกันว่าการเป่าแควเป็นการป้องกันไม่ให้สัตว์ป่าทำลายพืชผักที่ปลูกไว้ (เป่าเพื่อป้องกันสัตว์ป่า)

3) ความเชื่อเกี่ยวกับการแต่งงาน

ชาวบ้านหมู่บ้านสันม่วง ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ ฝ่ายหญิงในวันแต่งงานแม่ของฝ่ายหญิงจะให้ทอผ้าไว้ให้ฝ่ายชายไว้ใช้ เล่นดนตรีเตหน่าคู่กับการร้องเพลงและเลี้ยงหมูเป็นพิธีกรรมความเชื่อที่สืบทอดการมาตั้งแต่บรรพบุรุษหากทำแบบนี้จะทำให้ความรักของคู่บ่าวสาวรักกันยืนยาว ความรักจะไม่แตกหัก

4) ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีปีใหม่

ชาวบ้านหมู่บ้านสันม่วง ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ยังคงรักษาและดำรงเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ประเพณีปีใหม่เป็นประเพณีที่ชาวบ้านหมู่บ้านสันม่วงให้ความสำคัญกับกับประเพณีเป็นอย่างมากและจะมีการเล่นดนตรีในตอนเที่ยงคืน เพราะเชื่อกันว่าเครื่องดนตรีประเภทเดอของคนที่หมู่บ้านจะมีความเชื่อเกี่ยวกับการเริ่มต้นชีวิตใหม่ โชคลาภต่าง ๆ (หรือการปิดเป่าสิ่งไม่ดีออกจากตัวเอง)

อภิปรายผล

จากการศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องดนตรีในประเพณีของชนเผ่ากะเหรี่ยงบ้านสันม่วง ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่พบความเชื่อที่เกี่ยวกับเครื่องดนตรีในประเพณีของชนเผ่ากะเหรี่ยงมีทั้งหมด 4 ความเชื่อ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องการเกิดตาย ความเชื่อเกี่ยวกับพยากรณ์ ความเชื่อเกี่ยวกับการแต่งงาน และความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีปีใหม่ ซึ่งความเชื่อเหล่านี้มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้านหมู่บ้านสันม่วง ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่อย่างยิ่งและชาวบ้านยังคงรักษา ขนบธรรมเนียมต่าง ๆ ไว้เป็นเอกลักษณ์ประจำของหมู่บ้านอีกด้วย ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ วิสุตา เจียมเจิม (2554)⁴ ที่ได้ศึกษาดนตรีของชาวกะเหรี่ยงบ้านป่าละอู ตำบลห้วยสัตว์ใหญ่ อำเภห้วยหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์จากกรอบแนวคิดของ กิ่งแก้ว

⁴ วิสุตา เจียมเจิม. (2554). ดนตรีของชาวกะเหรี่ยงบ้านป่าละอู ตำบลห้วยสัตว์ใหญ่ อำเภห้วยหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์. (ปริญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต) : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

อรรถาการ (2520 : 92)⁵ ได้แบ่งประเภทความเชื่อออกเป็น 7 ประเภทดังนี้ ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องธรรมชาติ เกิดจากการที่มนุษย์ไม่สามารถหาคำตอบให้กับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ จึงพยายามอธิบายในรูปแบบเหนือธรรมชาติ ความเชื่อการเกิดและตาย ความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาโรค ความเชื่อเกี่ยวกับพยากรณ์ ความเชื่อเกี่ยวกับอสูร ความเชื่อเกี่ยวกับการสูญเสียและการได้กลับคืน และความเชื่อเกี่ยวกับครุฑเรือน ผู้วิจัยพบอยู่ 2 ความเชื่อ คือ ความเชื่อการเกิดและการตาย และความเชื่อเกี่ยวกับการพยากรณ์ และยังพบความเชื่อนอกกรอบแนวคิด 2 ความเชื่อคือ ความเชื่อเกี่ยวกับการแต่งงานและความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีปีใหม่

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าความเชื่อของเครื่องดนตรีในประเพณีของชนเผ่ากะเหรี่ยงบ้านสันม่วง ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้านเป็นอย่างมาก และยังสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต เอกลักษณ์ ความเป็นอยู่และอิทธิพลความเชื่อในด้านดนตรีของชาวบ้านสันม่วง ตำบลบ้านจันทร์ อำเภอกัลยาณิวัฒนา จังหวัดเชียงใหม่ ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- กิ่งแก้ว อรรถาการ. (2520). *คติชนวิทยา*. กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์กรมการฝึกหัดครู. โรงพิมพ์คุรุสภา.
- วิสุตา เจียมเจิม. (2554). *ดนตรีของชาวกะเหรี่ยงบ้านป่าละอู ตำบลห้วยสัตว์ใหญ่ อำเภอบางแพ*. จังหวัดประจวบคีรีขันธ์. ปรินญาศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการการปฏิบัติการจิตวิทยาแห่งชาติ (๒๕๑๘). *ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง*. กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการการปฏิบัติการจิตวิทยาแห่งชาติ
- สุกรี เจริญสุข .(2534). *เครื่องดนตรีที่สำคัญที่ใช้ พิธีกรรมและความบันเทิงของภาคใต้*. รายงานการสัมมนา ทางวิชาการ เรื่องพัฒนาการทางวัฒนธรรม : กรณีทักษิณ. กรุงเทพฯ : คุรุสภาลาดพร้าว.
- สุวิชา พัฒนาไพรวัลย์ (2554). *เราคือเตหน่ากู*. ศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และศูนย์พัฒนาชีวิตและสังคม บ้านเซเวียร์ เชียงใหม่ : ลานนามีเดียแอนด์โปรดักชั่น

⁵ กิ่งแก้ว อรรถาการ. (2520). *คติชนวิทยา*. กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์กรมการฝึกหัดครู. โรงพิมพ์คุรุสภา.